

УДК 378.011.3-051:316.77-047.22:808.5

Барахтян М. М.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ РИТОРИКИ

Дана стаття присвячена проблемі розвитку комунікативної компетентності учителя як необхідної професійної складової педагогічної майстерності.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної й спеціальної літератури, практичного досвіду розглянуто основні концептуальні підходи до формування комунікативної компетентності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у процесі їх професійної підготовки.

Обґрунтовано особливості організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення риторики, а також визначено необхідність дотримання при цьому певних вимог: створення відповідних психолого-педагогічних умов, розробки цілісної професійно-методичної системи навчання.

Зроблено висновок, що вивчення риторики й володіння риторичною компетентністю – одним із важливих чинників формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

***Ключові слова:** компетентність, комунікативна компетентність, риторична компетентність.*

Реформування системи освіти в Україні передбачає створення і використання новітніх технологій, які б сприяли вдосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів, здатних компетентно здійснювати педагогічну діяльність, яка ґрунтується на засадах міжособистісної суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Адже відомо, учитель завжди виступає лідером комунікації. Комунікативна компетентність учителя допомагає йому привертати увагу своїм мовленням, організувати навчально-виховний процес, викликати інтерес у слухачів, вести діалог у різних ситуаціях у відповідності з нормами мовного і професійного етикету.

Професійна педагогічна компетентність характеризується у педагогів різних спеціальностей наявністю засвоєних певних знань, сформованістю умінь і навичок, психологічних якостей тощо. Тоді як комунікативна компетентність виступає як важлива умова і ефективний засіб її реалізації.

Проблема професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема формування їхньої професійної компетентності не нова в сучасних психолого-педагогічних та лінгводидактичних дослідженнях. Аналіз наукової літератури засвідчує, що особливості формування та становлення особистості майбутнього вчителя висвітлювали (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, М. Романенко та ін.), лінгвісти (К. Городенська, С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Плющ, О. Селіванова, М. Степаненко, С. Шевчук та ін.),

педагоги (Н. Бібік, Н. Волкова, О. Ковтун, О. Павленко, О. Семенов та ін.), лінгводидакти (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, О. Копусь, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.).

Окремі аспекти формування професійної компетентності майбутніх фахівців у різних сферах діяльності досліджено в наукових студіях С. Александрової, Г. Зайчук, В. Лазовецької, Є. Пархоменка, Л. Соловей, О. Федоренко, Г. Щуки та ін.

Ряд учених комунікативну компетентність трактують як здатність використовувати мову в тій чи іншій сфері спілкування, інші – як знання про мову й уміння застосовувати їх в різних ситуаціях спілкування (О. Аршавська, М. Вятюнь, С. Савіньон, Н. Гез, О. Козарцева, Ю. Федоренко та ін.). Це є свідченням того, що комунікативну компетентність можна вважати явищем як лінгвістики, так і педагогіки й психології, оскільки її багатогранність вимагає певної сформованості знань, умінь і навичок, які формуються у процесі спеціально організованого навчання. Тому особливого дослідження потребує проблема визначення психолого-педагогічних та лінгводидактичних умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у процесі підготовки їх до професійної діяльності.

Мета статті полягає у визначенні й обґрунтуванні ефективних психолого-педагогічних і лінгводидактичних умов, розробці науково-методичної системи формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей та окресленні шляхів їх практичної реалізації.

Одним із важливих завдань вищої педагогічної школи – формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя, оскільки вона є однією з найважливіших складових професійної діяльності, а також вагомим показником рівня педагогічної майстерності.

Комунікативна компетенція в широкому розумінні трактується сучасними науковцями як комплекс застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних ситуаціях. Це не тільки володіння словником і граматиною, а й знання ситуацій та умов, за яких відбувається мовленнєвий акт, знання можливих наслідків конкретного способу впливу на особистість і досягнення окреслених цілей.

Комунікативна компетентність фахівців у різних сферах суспільної діяльності передбачає, насамперед, їх спеціальні знання, і в той же час підкріплена загальною гуманітарною культурою, умінням розбиратися в навколишньому світі, умінням спілкуватися. А звідси випливає, що культура спілкування є вкрай важливою для цілого ряду професій, є складовою частиною професійної комунікативної компетентності, необхідною умовою і мірою високого професіоналізму.

На підставі наукових досліджень лінгводидактів доведено, що мовно-мовленнєва і лінгвістична компетенції є базовими при формуванні

комунікативної компетенції, а риторична компетенція є її складовою, універсальною.

Риторична компетенція трактується нами як сукупність знань і вмінь, що забезпечують ефективну комунікацію в міжособистісній, професійній та публічній сферах.

Враховуючи вищезазначені положення дають підстави стверджувати, що комунікативна компетентність учителя забезпечує здатність ефективно використовувати професійні знання при вирішенні педагогічних задач у процесі комунікації на підставі володіння мовною, мовленнєвою і риторичною компетенціями. Тому комунікативна компетенція розглядається нами як здатність і реальна готовність до спілкування адекватного цілям, сферам і ситуаціям, готовність до мовленнєвої взаємодії і взаємопорозуміння.

В останні десятиліття особливо посилюється інтерес до вивчення в освітніх закладах “Риторики” і використання фахівцями набутих знань і навичок у різних сферах суспільної діяльності. Це є свідченням процесів демократизації й гуманізації суспільства, а також виявленням потреб нового часу – забезпечення усіх сфер висококваліфікованими кадрами, які реалізовуватимуть державну політику, спрямовану на розкриття інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки, техніки і культури на рівні світових досягнень.

Риторика – класична наука про ораторське мистецтво і красномовство. Вона вчить думати, виховує почуття слова, формує смаки, встановлює цілісність світовідчуття.

Мовні особливості публічного виступу зближують риторичну з поетикою, філософією, логікою, психолінгвістикою, лінгводидактикою, сценічним мистецтвом. Навчання риторичній передбачає формування різних знань і умінь (лінгвістичних, психологічних, етичних, естетичних, сценічних), спрямованих на розвиток риторичної компетентності особистості, тобто здатність і готовність здійснювати ефективно спілкування в соціумі й професійній діяльності.

У сучасних посібниках і підручниках з риторики її нерідко називають “наукою переконання”. Особливої актуальності вона набирає нині, оскільки гостро постає проблема припинення девальвації національного надбання – рідної мови, відродження традицій шанобливого ставлення до слова, чистоти й багатства мови. Усі ці вище названі питання пов’язані з проблемою духовного стану суспільства, з мовною культурою його членів, культурою їх спілкування.

Спілкування – складний процес, який передбачає повагу до особистості (співрозмовника), вміння слухати і чути іншу людину, дотримання норм моральності. Крім того, висока мовна культура передбачає високу культуру мислення, вміння точно і виразно передавати свої думки. Адже мова – є важливим і чуйним показником інтелектуального,

морального розвитку й загальної культури особистості.

Цим актуальних проблемам за останні десятиліття присвячено ряд наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців: С. Д. Абрамович, Н. К. Гарбовський, О. М. Горошкіна, С. О. Караман, Л. І. Мацько, Г. М. Сагач, Н. І. Шевченко та ін. На думку вчених, розвиток демократії, поширення ідей свободи особистості і рівності людей перед законом зумовили потребу суспільства в риторичній освіті. Риторичну освіту слід починати зі школи. Адже пройшовши тривалий шлях свого розвитку і становлення, риторика гідно заявила про себе як науку і мистецтво, а також як унікальну й незаперечну умову формування в особистості мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

На нашу думку, підготовка майбутнього вчителя повинна спрямовуватися на засвоєння певних знань, формування спеціальних умінь на основі поєднання педагогічної діяльності із словесною, виховання мовної (риторичної) особистості, коли в центрі уваги знаходяться не тільки теоретичні знання, а й виконавські вміння, індивідуальна позиція і складні інтегровані якості, які свідчать про сформованість риторичної компетенції як складової комунікативної компетентності.

Цілком виправданим є вивчення риторики на всіх спеціальностях педагогічного університету як важливої умови формування в майбутніх педагогів професійної компетентності і комунікативної зокрема. Тому актуальною залишається проблема пошуку ефективних шляхів, методів, умов, а точніше – розробки навчально-методичної системи формування у майбутніх педагогів нефілологічних спеціальностей вищезазначеної компетентності.

Наукові дослідження і практика доводять, що основою системи навчання студентів у вищих педагогічних закладах є змістовий і процесуальний компоненти, які визначаються метою і результатами навчання. А ефективність цілісної системи професійної підготовки майбутнього педагога обумовлюється метою, принципами і методами навчання та їх відповідність змісту і структурі його майбутній професійній діяльності.

Провідна мета навчання студентів у педагогічному вузі полягає у створенні відповідного підґрунтя для фахової підготовки майбутнього фахівця, що передбачає: виробити вміння самостійно здобувати знання, творчо їх застосовувати в педагогічних ситуаціях, відповідально ставитися до своїх професійних обов'язків і володіти достатньо високою професійною компетентністю і комунікативною зокрема.

Вивчення риторики в умовах університетської освіти передбачає засвоєння студентами знань про мову й мовлення, основ класичної і сучасної риторики як науки про мисленнєво-мовленнєву діяльність, спрямовану на досконале інформування, переконання, а також формування умінь і навичок продукувати тексти різного типу відповідно до мети, завдань та умов спілкування.

Зміст і методика занять під час вивчення риторики з метою формування у студентів нефілологічних спеціальностей комунікативної компетентності передбачає:

- вивчення і засвоєння теоретичних положень риторики і норм літературної мови;
- виконання системи творчих завдань на практичних заняттях;
- здійснення контролю за виконання самостійної (індивідуальної) роботи студентів.

У системі професійного навчання слід також посилити увагу на таких видах діяльності:

1. Опрацювання джерел (основної і додаткової літератури).
2. Написання і виголошення реферативних виступів, доповідей та повідомлень за обраною темою.
3. Вивчення напам'ять і декламація творів художньої літератури.
4. Складання соціально – психологічної характеристики аудиторії слухачів.
5. Рецензування виступів одногрупників і здійснення самоаналізу.

Цілісна система навчання під час вивчення риторики дає можливість формування у майбутніх учителів широкого кола комунікативних умінь, серед яких виділяють прості й складні. До складних умінь відносять: вербальне й невербальне спілкування (говорити й слухати), розподіляти увагу, сприймати й розуміти внутрішній стан опонента за зовнішніми ознаками, прогнозувати реакцію слухача, “подавати себе” й керувати своєю поведінкою в процесі спілкування.

До складних комунікативних умінь відносять: встановлювати діловий та емоційний контакт із слухачем, організовувати пристосування під час спілкування, здійснювати “комунікативну атаку”, утримувати чи перехоплювати ініціативу, а також уміння спрямовувати процес спілкування на розв’язання педагогічних завдань.

Весь навчальний процес повинен бути пронизаним дотриманням через усвідомлення студентами основних правил професійного спілкування:

- бути вихованим і виявляти ввічливість до слухача;
- дотримуватися психолого-просторової дистанції під час спілкування;
- утримувати зоровий контакт із партнером;
- відстоювати свою точку зору лише силою аргументації;
- володіти культурою мовлення;
- запобігати критичній оцінці особистості партнера (не принижувати його гідності);
- використовувати при потребі похвалу;
- не бути образливим тощо.

Як уже зазначалося, комунікативна компетентність учителя передбачає також наявну сукупність сформованих знань і навичок культури

поведінки, які проявляються в комунікативних діях і забезпечують ефективність процесу комунікації. Це є здатність ефективно взаємодіяти із слухачем, уміти володіти собою, розуміти й відчувати інших при зміні психічних станів, стосунків та умов певного середовища. Тому система навчання передбачає дотримання певних етапів щодо формування у майбутніх учителів таких важливих поведінкових здібностей, як: розуміння і усвідомлення власної поведінки під час спілкування шляхом спостереження за власними комунікативними діями; поступове оволодіння вміннями відчувати інтелектуальні, емоційні та психологічні стани партнерів; розвиток здібностей встановлювати контакт і управляти спілкуванням.

В оволодінні комунікативною компетентністю майбутніми фахівцями під час вивчення риторики особливе значення мають закони риторики, в яких передбачено логічну послідовність підготовки промовцем публічного виступу від початкового моменту (вибору теми) до його реалізації й здійсненні самоаналізу виступу. Закони риторики являють собою цілісну логічну структуру і виражаються формулою: К (концептуальний) + А (моделювання аудиторії) + С (стратегічний) + Т (тактичний) + М (мовленнєвий) + ЕК (ефективної комунікації) + СА (системно аналітичний).

Першим законом – концептуальний. Перед студентами ставиться завдання, обираючи тему виступу, осмислити її актуальність, проаналізувати окремі питання даної теми, розробку в науці і їх реалізація в практичній діяльності. На цьому етапі, аналізуючи опрацьований матеріал, слід визначати своє бачення й підходи до їх висвітлення, оціночне ставлення до певних аспектів проблеми, і спрогнозувати мету майбутнього виступу.

Другий закон – моделювання аудиторії – ставить завдання перед промовцем вивчити свого слухача, враховуючи соціально-демографічні, соціально-психологічні й особистісно-індивідуальні ознаки. Тобто промовець повинен врахувати цілий ряд ознак слухачів: вік, стать, кількість, рівень освіти, соціальний стан, інтереси, потреба, віросповідання, національну приналежність, світогляд, інтереси тощо. Іншими словами – створити психологічний портрет слухачів з метою встановлення контакту, взаємопорозуміння й вибору ефективних способів співпраці.

Знання й очікування майбутнього слухача сприяє вибору змісту і об'єму інформаційного матеріалу, способів його подачі, вибору прийомів зацікавлення, створенню умов взаємопорозуміння тощо.

Наступним етапом у підготовці до виступу є обов'язкове врахування стратегічного й тактичного законів.

Стратегічний закон вимагає від промовця розробки й дотримання цілісної системи побудови наступних дій: визначення мети промови, вибору й опрацювання матеріалу з обраної теми, окресленні вузлових питань і способів викладу інформації з урахуванням специфіки аудиторії слухачів, а також прогнозування прийомів і вибору умов досягнення визначеної мети.

Реалізація стратегічного закону завдячується тактичному. Саме тактичний закон найбільшою мірою розкривається в мисленнєво-мовленнєвій діяльності, у процесі самого виступу. Адже саме в цей момент розкриваються наскільки глибоко і всебічно промовець володіє матеріалом з даної теми, практичними уміннями викладу інформації, виділенні найголовніших аргументів доказу істинності положень, керування власним мисленням, мовленням і поведінкою, а також увагою слухачів.

Тактичний закон сприяє виробленню мисленнєво-мовленнєвої та емоційно-вольової діяльності як самого промовця, так і аудиторії слухачів.

Особливе значення у формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей має мовленнєвий закон. Спеціальні тренувальні вправи (артикуляційна гімнастика) дають можливість розробляти й удосконалювати техніку мовлення складовими якої є: дихання, голос і дикція.

Засвоєння знання основних ознак комунікативного мовлення (правильність, точність, логічність, доречність, образність і виразність, багатство і різноманітність) з дотриманням норм літературної мови (орфоепічної, граматичної, лексичної, стилістичної) сприяють формуванню в майбутнього вчителя достатньо високого рівня культури мовлення.

Цьому запобігають систематичне виконання вправ і творчих завдань на кожному практичному занятті, а саме: розробки мовного апарату шляхом виконання артикуляційної гімнастики, робота із словниками, здійснення перекладу текстів різних стилів з однієї мови на іншу, написання текстів виступу і їх виголошення, читання текстів і декламація творів художньої літератури, слухання та аналіз взірцевих виступів, а також здійснення самоаналізу мовлення.

Декламація студентами різножанрових творів художньої літератури повинна сприяти розвитку техніки мовлення (дикції, голосу й дикції), ефективному добору засобів логічної й емоційної виразності, які допомагають у розкритті змісту тексту і реалізації визначеної виконавської мети.

Закон ефективної комунікації здійснюється в момент реалізації оформленого матеріалу. Він передбачає врахування як докомунікативного, так і комунікативного етапів. Важливим і найбільш складним моментом є встановлення контакту з аудиторією слухачів і утримування його протягом усього виступу.

Під час виступу студентів на практичних заняттях зосереджується увага на керівництві власною поведінкою, дотриманні норм культури мовлення, способах подачі інформативного матеріалу, ефективному використанні прийомів активізації уваги слухачів, корегуванні їх поведінки. Це є одним із складних завдань в оволодінні майбутнім учителем професійної комунікативної компетентності – утримувати три об'єкти в увазі водночас: виклад інформації, аудиторія і сам промовець.

Завершальний етап ґрунтується на виконанні системно-аналітичного закону риторики. Цей закон спонукає промовця проаналізувати свій виступ, свої дії і поведінку, враховуючи також реакцію аудиторії і кінцевий результат виступу – чи досягнута основна мета.

Аналіз виступу повинен бути об'єктивним і ґрунтовним. Він дає можливість промовцю усвідомлено оцінити результати виступу як успіхи, так і можливі невдачі, допущені помилки, з'ясувати для себе їх причини, і на яких моментах у подальшому слід зосередити більше уваги для подолання недоліків.

Отже, формування комунікативної компетентності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей під час вивчення риторики визначається нами як цілеспрямований процес, який обумовлюється дотриманням відповідних психолого-педагогічних та лінгводидактичних умов, а також застосуванням науково-методичної системи творчих завдань.

Використана література:

1. *Абрамович С. Д.* Мовленнєва комунікація / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарьова. – Київ, 2004.
2. *Дороніна Н. С.* Культура спілкування ділових людей : посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів / Н. С. Дороніна. – Київ : Видавничий дім “КМ Academia”, 1997.
3. *Мацько Л. І.* Риторика / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Київ, 2003.
4. *Сагач Г. М.* Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації : навчальний посібник / Г. М. Сагач. – Київ, 2003.
5. *Томан Іржі.* Мистецтво говорити / Томан Іржі. – Київ, 1986.

References:

1. *Abramovych S. D., Chikarova M. Yu.* Movlennieva komunikatsiia / S. D. Abramovych, M. Yu. Chikarova. – Kyiv, 2004.
2. *Doronina N. S.* Kultura spilkuvannia dilovykh liudei : posibnyk dlia studentiv humanitarnykh fakultetiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / N. S. Doronina. – Kyiv : Ydavnychiy dim “KM Academia”, 1997.
3. *Matsko L. I., Matsko O. M.* Rytoryka / L. I. Matsko, O. M. Matsko. – Kyiv, 2003.
4. *Sahach H. M.* Dilova rytoryky: mystetstvo rytorychnoi komunikatsii : navchalnyi posibnyk / H. M. Sahach. – Kyiv, 2003.
5. *Toman Irzhi.* Mystetstvo hovoryty / Toman Irzhi. – Kyiv, 1986.

БАРАХТЯН Н. Н. Формирование коммуникативной компетенции в будущих учителей нефилологических специальностей в процессе изучения риторики.

Статья посвящена вопросу развития коммуникативной компетентности учителя как необходимой профессиональной составной педагогического мастерства.

На основании теоретического анализа психолого-педагогической и специальной литературы, практического опыта рассмотрены основные концептуальные подходы к формированию коммуникативной компетенции будущих учителей нефилологических специальностей в процессе их профессиональной подготовки.

Обусловлены особенности организации учебно-познавательной деятельности будущих учителей в процессе изучения риторики, а также определены при этом необходимые требования: создание соответствующих психолого-педагогических условий, разработки целостной профессионально-методической системы обучения.

Сделан вывод, что изучение риторики и овладение риторической компетентностью –

одним из важных факторов формирования коммуникативной компетентности будущего учителя.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, риторическая компетентность.

BARAKHTYAN MYKOLA. Forming of communicative jurisdiction in the future teachers of unphilological specialities in the process of study of rhetoric.

The article is devoted the question of development of communicative competence of teacher as necessary professional component pedagogical trade.

On the basis of theoretical analysis of psikhologo of pedagogical and special literature, practical experience the basic conceptual going is considered near forming of communicative jurisdiction of future teachers of unphilological specialities in the process of their professional preparation.

The features of organization of educational-cognitive activity of future teachers are conditioned in the process of study of rhetoric, and also necessary requirements are certain here: creation of the proper psikhologo-педагогических terms, developments of the integral professionally-methodical departmental teaching.

A conclusion is done, that study of rhetoric and capture a rhetorical competence – one of important factors of forming of communicative competence of future teacher.

Keywords: expertise, communicative expertise, speech and oratorical expertise, elocution.

УДК 378.147.091.33–027. 22:81'243

Бреславец Н. О.

**МЕТОДИКО-СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ
ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА ВНЗ**

У сучасних умовах динамічного розвитку українського суспільства однією з пріоритетних цілей навчання студентів вузу є формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності, що є необхідним інструментом міжособистісного і професійного спілкування в умовах відкритого інформаційного простору і міжнародної співпраці. Метою вивчення іноземної мови є формування іншомовної компетентності майбутнього спеціаліста, яка використовує іноземну мову як засіб професійного та міжособистісного спілкування. Іншомовна компетентність є складовою частиною комунікативної компетентності, яка дозволяє розширити діапазон рішень комунікативно-практичних, соціальних і професійних завдань. У статті наводиться характеристика освітніх стратегій як дій, спрямованих на успіх. Висвітлено методологічні засади формування даної компетентності. Від викладача вимагається велика методична підготовка для впровадження інноваційних методів навчання як дієвого педагогічного засобу оптимального розвитку і професійного росту студентів.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, освітні стратегії, методологічні принципи, інформаційна компетентність, критичне, творче мислення, діалог, спілкування, дискусія, імпровізація.

У процесі навчання у вузі студенти опановують різні типи стратегій, які не тільки допомагають ефективно вивчати іноземні мови, а й самостійно